

”

تېگەشتن لە ئىسلامى سىياسى*

دالىيۆر رۇھاك
و: ھىما كوردستانى

“

تۆنى بلىر، سەرۋكۆھزىرانى پېشوو بەرىتانيا، ئەمسال وتى: ھەر شەكانى ئىسلامى توندناژۇ لە پەرەسەندىدايە و خەرىكە سەرانسەرى دنيا بىتەنىتەو. ئەمەش دەبىتە ھۆى ناسەقامگىرىيى كۆمەلگا و تەنانت نەتەوكان و ھەرۋەھا لاواز بوونى پېكەوھەژيانى ئاشتىانە و ئاشتەوايى لە سەردەمى بەجىھانىبووندا. لە رووبەرۋوبوونەو لەگەل ئەم ھەرەشەيەدا وا وىدەچى بە شىۋازىكى سەير نە دان بەو راستىيەدا دەنئىن، نە ھىزى بەرەنگار بوونەوھەمان لە بەرانبەريدا ھەيە».^[۱]

رووداۋە دلتەزىنەكانى عىراق، ئەو ولاتەى رېكخراۋى دەولەتى ئىسلامى لە عىراق و شام (داعش) لەم دوايىانەدا ھىرشىكى تۆند و دژۋارى كەردەسەر دەولەتى نوورى مالكى، بە دلتىيايەو نىگەرانيەكانى تۆنى بلىر پىشتراست دەكاتەو- كە بە مانايەكى دىكە دەلئىت: «شەركەكانى ئەم سەدەيە... پىدەچى شەرى جىاۋازىيە فەرھەنگى و ئايىنيەكان بى».^[۲]

بەلام گەلۇ بانگەشەكەى بلىر تاچ رادەيەك نىشانەرى گۆرانكارىيە سىياسىيەكانى رۆژھەلاتى ناوين و باكۋورى ئەفرىقا؟ سەرھەلدانى ئىسلامى سىياسى و زەقبوونەو، پىرسارگەلى گەورەى خستوتە بەردەم گەلانى ناۋچەكە و ھەرۋەھا دارىژەرانى سىياسەت لە ولاتانى رۆژاۋادا. دۋابەدۋاى رووداۋى يانزەى سىپتەمبەر، سىياسەتى ئەمنى و دەرەكىى رۆژاۋا سەبارەت بە رۆژھەلاتى ناوين و باكۋورى ئەفرىقا فۆرمە رادىكالەكانى ئىسلامى سىياسىيى كەردۆتە ئامانج. لە رووى كەردارىيەو، ئەو بەو مانايە دى كە مادام رېژىمە دىكتاتورەكان سىكۆلارن، ئەو رۆژاۋا پالېستىيان دەكا، چۈنكە لە ئىسلامىيە بەرھەلستەكانيان بە باشتريان دەزانى. كاتى كە لە سەرھەتاي مانگى جوۋلاى ۲۰۱۳دا سوپاى مىسر موحەمەد مۇرسى لادا، زۆر لاپەن لە واشىنگتۆن ھەستيان بە ئاسودەبى

كرد. بۇ نمونە بىل كرىستۆل شىۋەكارى نيوكانسىپراتىقى(نۇلاپارىز) ئەمىركايى بەمبۆرە بۆچۈنى خۆى دەربرى: «من پىم وايە ئەوان پىيان باشترە سوپاى مىسر حوكمى مىسر بكا تا ئەوھى جەمەتەى ئىخوان موسلىمىن حوكمى مىسر بكا- لام وايە زۆربەى ھەرەزۋرى خەلكى ناۋچەكەش ئەو بە باش دەزانن. دەولەتانى عەرەبىش بە ھەمان شىۋە. ھىچ ھۆكارىكىش نابىم ئىمەش ئەو بە باشتر نەزانن».^[۳]

يەكەك لە رەۋايەتە زالەكانى گەشەى سىياسى لە ناۋچەى رۆژھەلاتى ناوين و باكۋورى ئەفرىقا، بوونى ئايىن لە سىياسەتدا، بە نىشانەى دۋاكەوتۋوبى دەزانى و پىي وايە چاۋروان دەكرى فاكەرى ئايىن، رەوتى بەرەوپىشچوون، ئاۋەدانى و دىمۇكراتىزەبوونى مىللەتان توۋشى داكشان بكات و بەم شىۋەيە لە نىۋان دەمارگىزىيى ئايىنى و شىۋازى بەرپۆەبەردىنى كۆمەلگا پىۋەندى ساز بكا. بە شىۋەيەكى سىروشتى، زال بوون و ئامادەيى

ناكا، كه دياره ئەمەش شك و گومان لەبارەى پيوەندىي ئەم رەوايەتە لەگەل رپووداوەكانى ئىستاي ئەو ولاتانەى زۆرينەى دانىشتوانى مۇسلمانن دىنيتە ئاراوە. يەكەم ئەوەى كه باوەرمەندىي تاكهكەسى، فاكترىكى بەهيز نيه بۆ ديارىكردى دەنگدان و ئەولەوياتى سياسەت. دووهم، پارتە سەرکەوتووەكانى پرۆسەى هەلبژاردن لە ولاتانى عەرەبىدا، بە چەشنىكى نەرىتى خاوەن پيشينەى پيشكەشكردى و دابىن كردنى خزمەتگوزارىي كۆمەلايەتىن.

لەو ولاتانەدا كه زۆرينەى خەلكى مۇسلمانى تيدا دەژى، باوەرمەندىي تاكهكەسى، بە شىنوازيكى دلنياكەرەوہ پيشينى ناكا و فاكترى ديارىكەرى دەنگدان نيه. ئەوەى كه كەسك باوەرمەندە يان نا، زۆر دەرخەرى ئەو نيه كى لە هەلبژاردندا دەنگ دەدات يان ئەوەى كەسك سەبارت بە مەسەلە سياسىيەكان چۆن بىر دەكاتەوہ. ئەم بابەتە، گومان دەخاتە سەر رۆلى ئىسلام، وەك سەرچاوەى بەرنامەى يەكلاكەرەوہى ئايدىلولژىك.

بەدلنبايەوہ دەكرى ئىسلامگەرا

پارتە ئايىنيە توندئاژۆكان لە هەناوى دنياى عەرەبدا، بۆتە هۆى نىگەرانى.

ئەم راپۆرتە سەبارەت بە پارتە ئايىنيەكان بە هىچ شيوەيەك لايەنگرانە و بەمەبەست نيه. شوناسى دينى بابەتيكى جئى بايەخە بۆ مەرۆف- ئايىنەكان لەوانە ئىسلام- بە نىسبەت چالاكى و ئەرکەكانى كۆمەلگا، خاوەن ئامارە و دەلالەتگەلى بەهەمەند و پىوانەيىن. بە سەرنجدان بەو فاكترە، وا وپدەچى بىرورپواى دينى لە هەناوى شوناسى فەرەنگىي كۆمەلگاي ولاتانى عەرەبىدا بوونى هەبە، زۆرىش چاوەروان نەكراو نيه كه سەرەلدانى سياسىيە ئىسلامىيەكان، دواى كەوتنى رېژيمە ديكتاتورىيە سىكۆلارەكان لە ناوچەكەدا، ولامىكى سادە بى بۆ خەلكانىك كه داواكارى بوونى ناوەرۆكى دينىي زياتر لە پانتايىي سياسەتدا. ئەگەر ئەم رەوايەتە راست بى، ئەو لەوانەبە ئاسۆى لىبرال ديمۆكراسىي سىكۆلار لە ناوچەكەدا زۆر رووناك نەبى.

ئىسلام و ئەولەوياتى سياسەت

ئايا رەشبينىيەكى لەم چەشنە لەجى خۆيەتى؟ رەوايەتى ستاندارد باسى دوو راستىي گرنك

بۆچۈنەكان لەبارەى سىياسەتى گشتى و جەماوەرى، ئاراستەيان بەرەو ھۆكارگەلى جىاوازە؛ وەكوو رەوشى ئابورى - كۆمەلايەتى (داھات، خویندن، بارى خىزاندارى، پىشە و كار و ھتد)، بەلام روانگە و ئاراستەى ئامادەبوونى ئايىنى ئىسلام لە سىياسەتدا، تواناى زۆر كەمى بۆ لىكدانەوہى مەسەلە سىياسىيە تايبەتەكان ھەيە.

دەستەبەرکردنى كالا و پىداويستىيە گشتىيەكان

بۇ وا دەردەكەوئ سەرکەوتنى ئىسلامگەراكان پەيوەستە بە پىشكەشکردنى خزمەتگۆزارى و دابىن کردنى پىداويستىيەكانى خەلکەوہ؟ لەوہش بگەریتەوہ، ئەگەر ئەم بۆچۈنە راست بوايە و خەلکى ولاتانى عەرەبى ئاواتى ئامادەبوونى سىياسەتى ئىسلاميان لە ناو گەمەى سىياسىدا ھەبوايە، ھىشتا ھىچ پاساو و ھۆكارىك نىيە بۆ ئەوہى ئىسلامگەراكان لە لاىنە سىياسىيەكانى تر زۆرتر ھەول و چالاكىي خويان بخەنە گەر بۇ دابىن کردنى خزمەتگۆزارىيە كۆمەلايەتییەكان و پىداويستىيەكانى جەماوەر.

سەرەراى ئەم فاکتە، لە سەرانسەرى ناوچەى رۆژھەلاتى ناوین و باکوورى ئەفرىقا، ئىسلامىستەكان بە شىوازيكى بەرچاو بە پىشكەشکردنى خزمەتگۆزارىيەكانەوہ خەرىك بوون، لەوانە چاوەدێرى تەندروستى، بەرورەدە و فێرکردن، يارمەتى بۆ دەستەبەرکردنى خوشگوزەرانى و يارمەتییە مروپيەكان. سالى ۱۹۸۹ لە ئەلجەزاير، گروپە ئىسلامىيەكان لە يەكەم تيمەكانى فرياکەوتنى بوومەلەرزەلىدراوانى ئەو ولاتە بوون.^[۱۱]

سىياسىيەكان بىرۆكەى تايبەتەيان ھەيە؛ بىرۆكە و تىروانىنى ئىسلام بۆ سىياسەتى گشتى و ھۆكارى. بەلام لەوہناچى ئەو تىبىنيانە ھۆكار بن بۆ سەرکەوتنەكانى بزووتنەوہ سىياسىيە ئىسلامىيەكان لە ھەلپژاردنەكاندا.

لىكۆلىنەوہى داتاكان لەسەر ئاستى تاكەكان لە ناوچە فەلەستىنيەكان، ولاتانى مەراكىش، ئەلجەزاير و مىسر، دەرىدەخات كە ئىسلام، كارتىكرديكى كەمى لەسەر روانگەى سىاسى و بەتايبەت ديمۆكراسى و پشتىوانى لە ديمۆكراسى لە دنياى عەرەبدا ھەيە^[۱۲].

لوبنان، باوەرمەندى دىنى، لە ديارىکردنى کردارى سىياسىدا پربايەخ نەبوو^[۱۳]. لە ئەندونىزيا كە زۆرترين جەماوہرى موسلمان لەخۆ دەگرى، بابەتى دىندارى لە ديارىکردنى چالاكى دەنگدان لە سالەكانى ۱۹۹۹ و ۲۰۰۴ مانايەك بەدەستەوہ نادا^[۱۴]، «ئايدىؤلۆياى ئىسلامى» پالپشتى لە پارتە ئىسلامىيەكان نیشان نادا.^[۱۵] لە ئاسىي ناوہراستدا، وابەستەيى ئايىنى، كار ناکاتە سەر ئەولەويەتى ديمۆكراسى

يان ئىسلامى سىاسى^[۱۶]. تەنانتە لە ئاسىي ناوہراستدا، جىاوازيەكى ئەوتۆ لەنيوان موسلمانانى زۆر باوەرمەند(ئۆرتۆدۆكس) وى باوەردا بەدى ناکرى...تەنانتە جىي تىپرامانە كە موسلمانانى زۆر باوەرمەند، زۆرتر لە كەسانى دى پەرۆشى ديمۆكراسين.^[۱۷] ئەوہش بلىين زانىارىيەكانى تايبەت بە ولاتانى عەرەب، نيشاندەرى ئەوہن كە كەسك كە پىي وايە دىن بوى ھەيە و دەيى پەرژىتە سەر سىياسەت، سەبارەت بە مەسەلە سىياسىيەكان زۆر بە كەمى بۆچوونى خوى دەبرپوہ.^[۱۸]

سەرھەلدىنى
ئىسلامى سىياسى
و زەقبوونەوہى،
پرسبارگەلى
گەورەى
خستوتە بەردەم
گەلانى ناوچەكە و
ھەروەھا
دارىژەرانى
سىياسەت لە
ولاتانى
رۆژاوادا

له مهراكيش خودى پارتى داد و گهشه پیدان (PJD) يارمه تىي كۆمه لايه تى دابىن ناك، به لام رېكخراوه وابسته كهى خوى، واته بزووتنه وهى يه كگرتن و چاكسازى (MUR)، بهرجه سته ترين رېكخراوه له ئاستى شاره وانىيه كاندا. له توونس، پارتى پيشكه ووتوى ئىسلامى ENNAHDA- بزاقى ئىنتىماى ئىسلامى، رايه له يهك له خزمه تگوزارييه كۆمه لايه تىيه كانى بنىات ناوه و له قهوارهى دهوله تيكدا دهرده كهوى. ويراى ئه وه، به چه شنىكى نه رىتى، ژماره يه كى زورى كۆره كۆمه لايه تىيه كان ئىداره ده كا^[۱۲]، كه برىتين له يانه وه رزشىيه كان و بهرپوه بردنى ئاههنگى هاوسه رگىرى به كۆمه ل و بى بهرانبهر. له مىسر ئىخوان موسلمين ۲۲ نه خوشخانه بهرپوه ده با و له ههر پاريز گايه كدا قوتابخانه يه كى هه يه. ئهم رېكخراوه، ههروهه ژماره يه كى له راده به دهر ناوه ندى هه يه بو چاوه ديڤى بپوه رزان و مندالانى بى سه رپه رشتى هه ژار و بهرپوه بردنى بهرنامه ي فېركارى بو كه سانى بېكار... له كۆي پېنج هه زار رېكخراوى

ناحكومى و ئه نجومه نى توماركراوى ياسايى له مىسر، بهرورد ده كرى له سه دا بىستيان سه ر به ئىخوان موسلمين بن^[۱۳]. له ئوردن ئىخوان، نه خوشخانه ي ئىسلامى له ئهمان^[۱۴] و ئه نجومه نى خېرخوازي ئه لعيفاف ئىداره ده كا، كه خواز بېنى و ئاههنگى هاوسه رگىرى به كۆمه ل بهرپوه ده با^[۱۵]. له يمه ن حىزبى ئىسلاح، رېكخراوى پهروه رده و فېركردنى دينى دامه زان دووه كه خزمه تگوزاريى كۆمه لايه تى پيشكهش ده كهن. جىي ئاماره يه ئه نجومه نى كۆمه لايه تىي ئىسلاح خهريكى به خشينه وهى زانباريه له بوارگه لى

تهندروستى، پهروه رده ي ئىسلامى، بنېركردنى نه خوئنده وارى و يارمه تيدانى دارايى. سه رهنجام، له لوبنان «يه كهى كۆمه لايه تى» يه كيكه له هه شت بنهما سه ره كىيه كهى په يكه رى حىزبوللا^[۱۶].

ئهم خزمه تانه، خزمه تگوزارىي كۆمه لايه تى و تهكنيكى ده گرېته وه، له دامه زراوه گه لى ههروهه زى كشتوكاله وه تا ده گاته ناوه ندە فهرهنگىيه كان^[۱۷]. له ناوچه فه له ستىنييه كان، هه ماس به هه مان شىواز كار ده كا. ئىسلامگه راكان بهرنامه ي يارمه تيدان، قوتابخانه كان، شوئنه كانى به خيوكردنى منالانى بى سه رپه رشت، مزگه وته كان، كلينيكه كان و ناوه ندى دابىن كردنى خوراك و ليگه وه رزشىيه كان بهرپوه ده بن.

ئىسلامى سياسى و شه رعيه تى سياست

ئهم دوو راستىيه ده ريدە خه ن كه له ولاتانى عه ره يدە، سه رنجراكيش بوونى ناوه روكى دين بو دهنگده ران، تاكه هوكارى كارىگه ر نه بووه. بهلكوو ويراى ناوئاخنى ئايىنى، دين رايه له يه كه له رېكخراوه كۆمه لايه تىيه كان. تايه تهمه ندييه سازمانىيه كانى دين ده توانن ده وريكى بهرچاويان له كه م كردنه وهى كيشه سياسىيه كانى ناوچه دا هه بى.

به شىوازيكى تايه ت ده كرى سياسه تى دينى، وهكوو رېگه چاره يهك بو پرسى بپه ندبوون بوون به هه لئاردنه كان بىبرى كه ئه وه ديموكراسىيه نوئيانه پيـوهى خهريكن. دهنگده ران گرنگى به و تاقم و گروهه سياسىيانه ده دهن كه بتوانن به لئىن وه عده بدن بو دابىن كردنى پيداويستىيه گشتىيه كان دوايه دواى هه لئاردن، به لام تاقم

زانباريه كانى تايه ت به ولاتانى عه ره ب، نيشانده رى ئه وه ن كه كه سيك كه پنى وايه دين بوى هه يه و ده بى بپه رزىته سه ر سياست، سه باره ت به مه سه له سياسىيه كان زور به كه مى بوچوونى خوى دهربرپوه.

ناوبانگی خوڤان مسوگەر ده کهن که بواریان بو دهره خسینی بو دابین کردنی پیداو یستییه گشتییه کان به لئین بدن، به لام له لایه کی ترهوه ئەم پشتگیرییه دهشی ریگریان بی بو ئەوهی هیشتا هیوایان بهوه بی که دهنگدهران متمانهیان به به لئینه کانپانه و لهو رووه شهوه ماوهی مانهوهی زیانبه خشیان له دهسه لاتدا درێژ بکه نهوه.

به پیچه وانیهی نه یارانی خوڤان، گرووپه دینییه کان له ولاتانی رۆژه لاتی ناوین و باکووری ئهفریقا، دهر فته و ئیمکانی به لئین دان بو دابین کردنی پیداو یستییه گشتییه کانپان ههیه. ئەوان له درێژ ماوه دا، بهوهی به شداریی چالاکانه له دهسته بهر کردنی پیداو یستی و خزمه تگوزاریدا له لایه ن ئەندامانیانهوه، باشتتر ناسراونه تهوه. ئەو فاکتورهش وا ده کا بو بهردهوامییان له دابین کردنی خزمه تگوزارییه کان له ئاینده دا، زۆر تر جیی باوهری خه لک بن. ئیخوان موسلمین دهیان ساله سه ره رای سه رکوت کرانی، له ولاتانی عه ربیدا چالاکه. ده بی ئەوهش بگوتری جه وهه ری ئایینی ئیخوان وای کردوه له رووبه روو بوونه وه له گه ل کیشه گشتییه کاند،

و گروویی سیاسی لهم شیوهیه، پاش گۆرانی ریژیمه کان به ده گمهن بهر چاو ده که ون. به ده گمهن هه لده که وئ سیاستمه داران، له ناو گه مهی دیمۆکراسییه نوئییه کاند جیی باوه ربین؛ سه بارهت به پیبه ندبوون و دهر وهست بوون، به چه شنیک که کانالی شیاو بو پیوه ندی گرتن له گه ل دهنگدهران و به دوا چوونی به لئینه کان دروست بکه ن. به ره نجامی سروشتی^{۱۸۱} ئەوه یه که ئەو سیاستمه دارانه به لئینی به خشینه وه به سه ر ژماره یه کی که م له لایه نگرانی خوڤان ده دن- سه ره رای ئەوه که ده توانن ئەو به لئینانه به دهنگدهرانی خوڤان بدن، به لام به شیک له پاره که به قازانجی خوڤان هه لده گرن. له ئاکامدا، دیمۆکراسییه نوئییه کان تووشی ئەو کیشانه ده بنه وه: ئیمتیازدان به که سانیکی تایبهت و زیده رویی و به فیرو دان له بهر نامه کانی تایبهت به به خشینه وه دا و ههروه ها نه بوونی ده ولت بو گرتنه ئەستوی دابین کردنی پیداو یستییه کان. ئەو سیاسته تانهی له سه ر ئەساسی پشتگیری دامه زراون، له گه ل کاتدا روو له که می ده کهن، هاوکات که سیاستمه داران

باشتر و کارا تر له نه یاره سیځولاره کانیاں دهرکهون.

رپوشوینه گرنه کان بریتین له خوبه خشی و ناووزان وه کوو مۆرکیک^[۱۹]. لایه نه ئیسلامیه کان وه کوو ئەندام پیوستیان به که سانیکه که کات و ژیاڼی خویان بو چالاکیی ئایینی و بهرهمهینانی پنداویستییه کان بو ئەندامانی دیکه تهرخان بکهڼ. بو پیشگرتن له مشهخوری، بریک سنور و یاسا دادهنن بو ئەوهی ئەندامان ئهرکی خویان بهرانبهر گرووپ و پارته که یان به جی بینن، له وانه دانانی سنور بو چونیتهیی پۆشینی جلوبهرگ و خواردن. ئەوهش وهک سیگنالیک دئ بو ئەو ئەندامه گوینه دهر و که متهرخمانه که له بیرى مشهخوړیدا نه بن.

بهره نجامه کانی سیاست

ئهم لیکدانه وهیه دهربری ئەوهیه که جهماوه ری دهنگدهر له ولاتانی عهره بیدا، له وانهیه که متر به هوی باوه ری ئایینییه وه، پارتە ئیسلامیه کان له سهرووی سیاسه توانانی دیکه وه دانن. به پیچه وانهی ئەو سیاسه تانهی له سهر ئەساسی پشتگیری

دامه زراون و زیده رووی و به فیرودان و کهموکورپیان لی ده که ویته وه، پارتە جی باوه ره ئایینییه کان زیاتر دهره تان و بواری به لین دانیاڼ ههیه و ئەمهش وا ده کا بو جهماوه ری دهنگدهر سه رنجراکیشتر دهرکهون.

به لام بهو حاله شه وه ئەمه نابی وهک پشتراست کردنه وه و په سن دان بو ئیسلامی سیاسی بیه ئەژمار. ئەگهر له وهش گهرین، ههروه ها که نمونه گه لی وه کوو هه ماس و حیزبۆللا پیشانیان داوه، ئەو ریکخواه دینیانهش که له دابین کردنی پنداویستییه کۆمه لایه تییه کاندایا سه رکه وتوو بوون، بۆیان لواوه ئیمکاناتی خویان

بو مه رامی وهک توندوتیژی ریکخواه یی و بهرنامه دار به کار بینن. مه به ست له باسوخواسه کانی ئەم وتاره، ته نها خسته رووی ئەو راستیهیه که، له ژینگه یه کی سیاسی که له قوناغی راگواستندایه، سه رکه وتنی ئیسلامگه راکان ئاکامی سروشتی خودی ئەو ژینگه سیاسییه، که ته نها ده کری له رپی بردنه سه ره وهی ئاستی باوه ر و متمانه ی خه لک به هیزه کانی دیکه ی ناو بازنه ی سیاسی، ئەو سه رکه وتنه سنووردار و کهم بکری نه وه. چاوه رواڼ ده کری به تیپه رپینی کات، بالاده ستی لایه نه ئیسلامیه کان کهم بیه توه، چونکه هیزه کانی دیکه بهر به ره کانا لی پیوه ندی له نیوان خویان و جهماوه ر ساز ده کهن و متمانه و باوه ری خه لک وه ده ست دینن. ئەم راستیه هاوتا و هاوئا نه نگه له گه ل ئەو سه رچه شنه ی له ولاتانی دیکه، که زۆرینه ی خه لکه که یان موسلمانن و ره وتیکی سیاسی ئازادترین ره چاو کردوه، به دی ده کری. له سهرووی هه موویانه وه ئەندونیزیا یه، که ریژه ی دهنگه کانی پارتە ئیسلامیه کان له سالی ۱۹۹۹ به ملاوه رووی له کهمی کردوه- له ریژه ی له سه دا

۳۹.۲ له سالی ۱۹۹۹، گه یشتۆته ریژه ی له سه دا ۳۸.۴ له سالی ۲۰۰۴ و له سه دا ۲۹.۲ له سالی ۲۰۰۹. هه لبه ت له سه ر دووباره بوونه وهی ئەم سه رچه شنه له ولاتانی عهره بیدا، که دیارده ی به هاری عهره بی له ئارادا بووه، هیشتا زانیاریمان نیه. نکۆلی له وه ناکری که دین و سیاسه ت له وانه یه بۆیان هه بی پیکه وه ته با بن. بهو حاله شه وه، سه رکوتی سیاسی، ولامی شیاو و دروست نیه بو سیاسه ته ئایینییه چه ته کان؛ وهک چۆن له میسر ده بینری، به لکوو په ی ره وکردنی سیاسه تی دیموکراتیک و رکابه ری کراوه و ئازاده.

”

به شیوازیکی

تایبەت

دەکری

سیاسه تی دینی،

وه کوو رینگه چاره یه ک

بو پرسى

پنیه ندبوون بوون به

هه لبژاردنه کان

ببینری که ئەو

دیموکراسیه

نویانه پنه ی

خه ریکن

“

7. Thomas B. Pepinsky, R. William Liddle, and SaifulMujani, "Testing Islam's Political Advantage: Evidence from Indonesia," *American Journal of Political Science* 56 (2012): 584-600.
8. Kathleen Collins and Erica Owen, "Islamic Religiosity and Regime Preferences: Explaining Support for Democracy and Political Islam in Central Asia and the Caucasus," *Political Research Quarterly* 65 (2012): 499-515.
9. Richard Rose, "How Muslims View Democracy: Evidence from Central Asia," *Journal of Democracy* 13 (2002): 102-11.
10. DaliborRohac, "Religion as a Commitment Device: The Economics of Political Islam," *Kyklos* 66, no. 2 (2013): 256-74.
11. John L. Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1999), p. 176.
12. Mohammed FadhelTroudi, "La révolutiontunisienne entre attente et déception, fragilité et maturité," *Géostratégiques* 32 (2011): 172.
13. Integrated Regional Information Networks (IRIN), "Social Programmes Bolster Appeal of Muslim Brotherhood," UN Office for the Coordination Humanitarian Affairs, 2006, <http://www.irinnews.org/Report/26150/EGYPTSocial-programmes-bolster-appeal-of-Muslim-Brotherhood>.
14. QuintanWiktorowicz, "Islamist Activism in Jordan," in Donna Lee Bowen and Evelyn A. Early (eds). *Everyday Life in the Muslim Middle East*, 2nd ed. (Bloomington, IN: University Press, 2002): 234.
15. QuintanWiktorowicz and SuhaTajiFarouki, "Islamic NGOs and Muslim Politics: A Case from Jordan," *Third World Quarterly* 21 (2000): 685-99.
16. Ahmad N. Hamzeh, *In the Path of Hizbullah* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2004).
17. Ibid. See also RanaJawad, "Religion and Social Welfare in the Lebanon: Treating the Causes or Symptoms of Poverty?" *Journal of Social Policy* 38 (2008): 141-56.
18. Philip Keefer and RazvanVlaicu, "Democracy, Credibility and Clientelism," *Journal of Law, Economics and Organization* 24, no. 2 (2008): 371-406.
19. Laurence R. Iannaccone, "Sacrifice and Stigma: Reducing Free-Riding in Cults, Communes, and Other Collectives," *Journal of Political Economy* 100 (1992): 271-91.
20. Alan B. Krueger, "What Makes a Terrorist?" *VoxEU*, September 11, 2007, <http://www.voxeu.org/article/what-makes-terrorist>.

ههروا كه ليكۆلینهوهكانی ئابووریزان، ئالین کرووگر، نیشانی داوه، سهركوتکردنی ئیسلامگهراكان و پیشگرتن له بهشداریی سیاسیی ئهوان له پانتاییی سیاسهتدا، دهبیته پالنهر و داینهمۆ بۆ رادیکال بوون و پهنابردنیان بۆ توندوتیژی و تیروۆریزم^[20]، كه بری جارن ریی تیدهچی سنوورهکانی دنیای عهرههیش تیپهرینی. عیراق، ئهو ولاتهی كه سیاسهتی چهوت و پاوانخوازیی دهولهتی لینهوهشاوهی نووری مالکی، بهرچاوترین رۆلی بوو له به رادیکال بوونی سونهکانی ئهم ولاته، نمونه و بابهتیککی جیی تیرامانه. هیوادارین ولاتانی دیکهیی ناوچهكه، تووشی ئهزمونێ عیراق نهبنهوه.

*.<https://www.cato.org/publications/economic-development-bulletin/understanding-political-islam>

یادداشتهکان

1. Patrick Wintour, "Tony Blair to Say Battle against Islamic Extremism Is Paramount," *Guardian*, April 23, 2014, <http://www.theguardian.com/politics/2014/apr/23/tony-blair-battle-islamic-extremism-political-agenda>.
2. Tony Blair, "Religious Difference, Not Ideology, Will Fuel This Century's Epic Battles," *Observer*, January 25, 2014, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/25/religious-difference-ideology-conflicts-middle-east-tony-blair>.
3. Awr Hawkins, "Bill Kristol: Military May Be Preferable to Muslim Brotherhood Rule in Egypt," *Breitbart*, August 18, 2013, <http://www.breitbart.com/Big-Journalism/2013/08/18/Bill-Kristol-Perhaps-We-Should-Prefer-Egyptian-Military-Rule-To-Muslim-Brotherhood-Rule>.
4. Marc Tessler, "Islam and Democracy in the Middle East: The Impact of Religious Orientations on Attitudes toward Democracy in Four Arab Countries," *Comparative Politics* 34 (2002): 337-54.
5. MelaniCammatt, "Partisan Activism and Access to Welfare in Lebanon," *Studies in Comparative International Development* 46 (2010): 70-97.
6. R. William Liddle and SaifulMujani, "Leadership, Party, and Religion: Explaining Voting Behavior in Indonesia," *Comparative Political Studies* 40 (2007): 832-57